

Готра В.В.

ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ІННОВАЦІЯ» ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ

У статті досліджено сутність інновацій як економічної категорії. Проведено аналіз останніх досліджень та підходів до визначення поняття «інновація» та на підставі аналізу виділено основні наукові точки зору щодо поняття. Вказано на особливості інновацій для підприємств агропромислового комплексу України. Уточнено поняття «інновація», враховуючи специфіку галузі сільського господарства. Розкрито особливості інноваційного продукту та агроінновацій, зазначено основні проблеми розвитку інноваційної діяльності вітчизняних підприємств агропромислового комплексу.

Ключові слова: інновація, агропромисловий комплекс, аграрні підприємства, сільськогосподарське виробництво, інноваційний розвиток, агроінновація, агроформування, продукт інтелектуальної власності.

Постановка проблеми. Поряд із глобалізацією одним із головних трендів початку XXI століття є прискорення інформаційного розвитку та перехід до економіки знань, що обумовило зміни у традиційній ієрархії факторів виробництва, які характеризуються зміщенням акцентів у бік лідерства висококваліфікованої праці, зростанням частки людського капіталу у загальному його обсязі. Відповідно змінюється не лише сама економіка, а й все суспільство. Значення інновацій у житті підприємства можна охарактеризувати як життєву необхідність для розвитку підприємства, забезпечення його конкурентоздатності в довгостроковому періоді. Без здійснення інноваційної діяльності підприємство припинить вносити корективи у свою продукцію, технологію, методи і стиль управління, тобто припинить враховувати реалії ринкових потреб, що постійно змінюються, а отже, припинить розвиватися відповідно до зовнішнього середовища, яке змінюється. А це означає, що не зможе бути ефективним щодо споживачів і втратить свою ринкову позицію.

Власне кажучи, інновації є реакцією підприємства на прогнозовані чи фактичні зміни в середовищі його функціонування. Оскільки зовнішнє середовище постійно змінюється, повинні відбуватися адекватні зміни у внутрішньому середовищі підприємства, тобто останнє має здійснювати інновації, інакше його внутрішнє середовище не буде відповідати вимогам зовнішнього. Знання у сучасному суспільстві перетворюються у головну продуктивну силу, відтісняючи на другий план традиційні фактори виробництва: капітал, працю та землю.

Саме знання, накопичена та перероблена інформація стають головними ресурсами для інновацій, які, у свою чергу, стають головними джерелами національного багатства у нову епоху інформаційних продуктів та технологій. Особливо важливими інновації є у період, коли як національні фірми, так і національна економіка в цілому перебувають на етапі подолання економічного спаду, оскільки саме інновації є потужним двигуном економічного розвитку та засобом вирішення соціально-економічних та глобальних проблем. Незважаючи на те, що інновації існують з моменту виникнення людства і є результатом його розумової та практичної діяльності, вивчати їх як окрему економічну категорію почали лише в минулому столітті. Загальноприйнятого визначення терміну «інновація» на даний час не існує, що загострює проблему розуміння сутності інновацій в

діяльності аграрних підприємств та економіці країни в цілому, що й зумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інновацій, інноваційного розвитку підприємств є предметом дослідження багатьох науковців, які розглядають різні аспекти інновацій залежно від підходів у трактуванні їх суті та розвитку підприємств на основі нововведень. Зокрема, дослідженню інновацій як продукту, нововведення, удосконалення процесу та засобу розвитку приділяли увагу такі вчені, як Й.Шумпетер [18], Н.Д.Кондратьєв [6], Б.Санто [13], Д.Кокурін [5], С.Кулагін [8], Ю.Бухвостов [2] та інші. Серед вітчизняних економістів значну увагу вивченню питань інновацій та інноваційної діяльності приділили О.Кот [7], О.Попова [12], Р.А.Фатхутдінов [16], Е.А.Уткін [15], Н.В.Кириченко [9], Н.О.Долгошея [3] та ін. Разом з тим, незважаючи на значну кількість літературних джерел та велику кількість теоретичних поглядів, практика застосування інновацій в діяльності сільськогосподарських підприємств залишається досить дискусійним питанням.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз наукових поглядів на сутність інновацій, розкриття особливостей агроінновацій та уточнення поняття «інновація» враховуючи специфіку агропромислового комплексу України.

У дослідженні використовувались наступні методи: узагальнення, порівняння, аналізу та синтезу.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття «інновація» вперше з'явилось в наукових дослідженнях ще в XIX ст. і означало введення деяких елементів однієї культури в іншу. Зазвичай йшлося про інфільтрацію європейських звичаїв і способів організації в традиційні азійські і африканські суспільства. І лише на початку XX століття стали вивчатися закономірності технічних нововведень [1; с.4].

Основоположником теорії інновацій вважають Й.Шумпетера. Він в своїй роботі «Теорія економічного розвитку», виданій в 1912 р., розглядав інновацію (нові комбінації) як засіб підприємництва для здобуття прибутку. В її зміст він втілював «конструювання нових способів виробництва і продуктів. У більш широкому, філософському змісті – це функція розвитку культури як сукупності життєдіяльності людини. Нововведення є цілісною, внутрішньо суперечливою й динамічною системою» [18; с.169-170].

Значний внесок в дослідження інновацій вніс Н.Д. Кондратьєв. Він довів, що перехід до нового циклу пов'язаний зі збільшенням запасу капітальних благ, які створюють умови для масового впровадження накопичених винаходів. Н. Кондратьєв пов'язував перехід до нового циклу з технічним прогресом. Такі

зміни, як правило, виражаються в тій чи іншій комбінації, в значних технічних винаходах і відкриттях, в глибокій зміні техніки виробництва і обміну» [6;с.47]. Головну роль у змінах економічного життя суспільства Н.Д.Кондратьєв відводив науково-технічним новаціям. Американський економіст Н.Терпецький дає наступне визначення: «Нововведення – це ті видимі засоби, за допомогою яких наукові відкриття перетворюються в соціальні чи економічні зміни» [11;с.25]. Радянський учений В.І.Громов розглядав інновації як «процес, у ході якого наукова ідея чи технічний винахід доводяться до стадії практичного використання і починають давати економічний ефект» [2;с.13]. На думку В.Томпсона, «нововведення – це генерування, прийняття і впровадження нових ідей, процесів, продуктів і послуг» [12;с.41]. Тобто нововведення – результат наукової праці, спрямований на удосконалення практики і призначений для безпосередньої реалізації в суспільному виробництві нових ідей.

Як можна бачити з приведених вище визначень, у даній час поняттю «інновації» надається ширше значення. Сюди входять нові матеріали, нова продукція, нові технології, нові ринки, нові методи управління, нові організаційні структури. Загалом, у світовій економічній літературі «інновація» інтерпретується як перетворення потенційного науково-технічного прогресу на реальний, такий, що втілюється в нових продуктах і технологіях [4;с.9].

Б.Санто дає наступне визначення: «Інновація – це такий суспільний, технічний і економічний процес, який через практичне застосування ідей і винаходів приводить до створення кращих за своїми властивостями виробів та технологій» [14;с.24].

У дослідженнях вітчизняних економістів термін «інновація» став широко застосовуватися з переходом економіки до ринкових стосунків. До цього у вітчизняній економічній літературі проблематика нововведень широко висвітлювалась в рамках досліджень науково-технічного прогресу (НТП), розвитку науки і техніки.

Під інновацією (нововведенням) зазвичай розуміють об'єкт, запроваджений у виробництво в результаті проведеного дослідження чи відкриття, що якісно відрізняється від попереднього аналога [15;с.17]. Інновація є результатом діяльності з оновлення, перетворення попередньої діяльності, що приводить до заміни одних елементів іншими або доповнення вже існуючих – новими [5;с.10]. Інновація – це нова чи вдосконалена продукція (товар, робота, послуга), спосіб (технологія) її виробництва чи застосування, нововведення або вдосконалення у сфері організації і (або) економії виробництва і (або) реалізації продукції, що забезпечує економічну вигоду, або створює умови для такої вигоди, або поліпшує споживчі якості продукції, товару чи послуги [8;с.58]. Інновація – це кінцевий результат впровадження нововведення з метою зміни об'єкта управління та отримання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного чи іншого ефекту [16;с.29]. Таким чином, аналіз визначень терміну «інновація» дозволяє констатувати, що найпоширенішими є три основні точки зору. Перша – інновація ототожнюється з нововведенням. Друга точка зору – інновація розглядається як процес створення нової продукції, технології, новачі у сфері організації економіки та управління виробництвом, тобто як результат творчого процесу. Третя – інновація як процес впровадження у виробництво нових виробів, елементів, підходів, якісно відмінних від попереднього аналога.

Інновації у сфері АПК – це нові технології, нова техніка, нові сорти рослин, нові породи тварин, нові види добрив і засоби захисту рослин і тварин, нові методи профілактики та лікування тварин, нові форми організації, фінансування та кредитування виробництва, нові підходи до підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів та ін. [17;с.208].

За даними В.В.Лаврука [10], під інноваційним продуктом в науковій установі розуміють результат інноваційної діяльності, що отримав практичну реалізацію у вигляді нового товару, технології або послуги і який при впровадженні у виробництво дає певний ефект. Тому агроінновацією можна вважати кінцевий результат впровадження новачі (сорту рослин, порід тварин, засобів захисту рослин або тварин, технологій вирощування тощо), який призвів до отримання прибутку, або ефекту (економічного, соціального, екологічного та ін.).

На думку Н.О.Долгошеї аграрна інновація (агроінновація) – це різновид інновації, що реалізується в аграрному секторі економіки з метою підвищення ефективності його діяльності та забезпечення стабільного розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва [3;с.192].

У найбільш широкому розумінні агроінновація – це інновація, реалізована в аграрній сфері. Науковці пропонують різні підходи до визначення даного поняття, наприклад, О.В.Кот під агроінновацією розуміє системні впровадження в аграрну сферу результатів науково-дослідницької роботи, що приводять до позитивних якісних та кількісних змін у характеристиці взаємозв'язків між біосферою та техносферою та поліпшують стан навколишнього середовища [7, с. 32]; на думку О.В. Попової агроінновація – це інновація, яка зачіпає безпосередньо (або опосередковано, в межах технологічного ланцюга) процеси, учасниками яких є людина, машина (обладнання, інструмент тощо) та компонент навколишнього середовища (тварина, рослина тощо) існування яких у природному середовищі (без участі людини) неможливе або можливе з втратою базових функціональних характеристик [13], Ю.В. Бухвостов визначає агроінновацію як результат праці, отриманий завдяки застосуванню нових наукових знань, що перетворюють процес функціонування та розвитку виробничо-господарської системи АПК у напрямі підвищення її ефективності, стійкості та системної якості відносин [2, с.7]. Зазначені автори (як і багато інших) втілюють в сутності поняття «інновація» певний кінцевий результат, після впровадження або застосування якого поліпшуються певні умови або фактори діяльності. Автор розділяє позицію тих дослідників, які вважають неправомірним ототожнювати поняття «новизна» та «інновація». Новизна, як вважає професор Р.А. Фатхутдінов – це оформлений результат фундаментальних, прикладних досліджень, розробок або експериментальних робіт в якій-небудь сфері діяльності з підвищення ефективності. Новизна може оформлятися у вигляді: відкриттів, винаходів, патентів, товарних знаків, раціоналізаторських пропозицій, документації на новий або вдосконалений продукт, ноу-хау, поняття, наукових підходів або принципів, документа (стандарту, рекомендацій, методики, інструкції і тому подібне), результатів маркетингових досліджень і так далі. Вкладення інвестицій в розробку новизни – половина справи. Головне – упровадити новизну, перетворити новизну на форму інновації, тобто завершити інноваційну діяльність і отримати позитивний результат [16].

Інноваційні процеси в аграрному секторі мають свою специфіку. Вони відрізняються різноманітністю регіональних, галузевих, функціональних, технологічних і організаційних особливостей. Комплексний характер інновацій в аграрному секторі пред'являє специфічні вимоги до інноваційного механізму (нормативно-правової бази інноваційного розвитку, організації і управління, інноваційному маркетингу, розвитку інноваційної структури тощо). Адже у сільському господарстві навіть щонайменше упущення повертається небажаними наслідками. Складність аграрного виробництва і його особливості зумовлюють своєрідність підходів і методів управління інноваційним процесом в цій сфері, поєднання різних типів інновацій, посилення ролі держави в стимулюванні інновацій.

Аграрні інновації мають низку особливостей порівняно з інноваціями в інших галузях економіки: тривалий процес розробки новачки, інновації носять, переважно, поліпшувальний характер, дослідження живих організмів, провідна роль науково-дослідних установ, залежність від природної зони та клімату. Це зумовлено, в першу чергу, особливостями самого сільського господарства, а саме, – основним фактором виробництва виступає земля, взаємодія з живими організмами (рослинами, тваринами, мікроорганізмами), сезонний характер виробництва, високий рівень ризику.

Таким чином, інновації в АПК – це нові технічні засоби, технологічні методи та методики вирощування, зберігання або переробки продукції рослинництва і тваринництва, новітні технології обробки ґрунту, вдосконалені або нові результати селекційно-генетичної, біотехнологічної і біоінженерійної діяльності, енергозберігаючі технології, нові підходи до управління, організації виробництва і праці, які надають можливість досягти збільшення врожайності,

продуктивності, економічності та виробництва екологічної продукції, що забезпечує підприємства прибутковістю, стабільністю і конкурентоспроможністю [9,23].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Історичні зміни у технологіях вирощування сільськогосподарських культур зумовили зниження до десятків разів витрати праці з розрахунку на 1 га посіву за одночасного підвищення врожайності й поліпшення умов праці. Тому у сільському господарстві зміна технології має більш глибокий ефект, ніж поява нової продукції. Незважаючи на це, аналіз стану на ринку об'єктів інтелектуальної власності у галузі рослинництва свідчить про існування певного диспаритету між селекційними та технологічними інноваціями. Якщо селекційні інновації мають товарну форму у вигляді насіння і захищені у правовому середовищі як об'єкт інтелектуальної власності, то переважна більшість технологічних інновацій в галузі рослинництва розглядаються як розробки «ноу-хау» або елементи технологій, які накладаються на вже існуючі базові технології. Такий стан призводить до того, що комерційне використання технологічних інновацій супроводжується значними ускладненнями, а попит на них як на об'єкти інтелектуальної власності досить сильно обмежується.

Основною проблемою розвитку інноваційної діяльності є нерозвиненість ринку інноваційної продукції, відсутність ефективного організаційно-економічного механізму управління інноваційними процесами. Науково-технічні розробки не завжди є продуктом, готовим для ефективної реалізації в агропромисловому виробництві. Відсутні структури, що займаються вивченням попиту на інновації. Для розвитку інноваційних процесів в сфері АПК необхідно вирішити ще цілу низку завдань державної інноваційної політики.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бездудный Ф.Ф. Сущность понятия инновация и его классификация /Ф.Ф.Бездудный, Г.А.Смирнова, О.Д.Нечаев //Инновации. – 1998. – № 2-3. – С. 3–12.
2. Бухвостов Ю.В. Детерминирующее воздействие инвестиций на формирование экономики инновационного типа (на примере аграрного сектора): [автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук] / Ю.В. Бухвостов. – М., 2009. – 26 с.
3. Долгоша Н.О. Організаційно-економічний механізм інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки / Н.О. Долгоша // Вісник ЖДТУ. – №1 (55). – 2011. – С. 192–195.
4. Ильенкова С.Д. Инновационный менеджмент: учебник для вузов /С.Д.Ильенкова, Л.М.Гохберг, С.Ю.Ягудин и др. /ред. проф.С.Д.Ильенковой – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 436 с.
5. Кокурин Д.И. Инновационная деятельность / Д.И. Кокурин. – М.: Экзамен, 2001. – 370 с.
6. Кондратьев Н.Д. Избранные сочинения / Д.Н. Кондратьев. – М.: Экономика, 1993. – 455 с.
7. Кот О.В. Теоретичні аспекти інноваційного розвитку аграрного сектору економіки та його організаційно-економічне забезпечення / О.В. Кот // Проблеми науки. – 2008. – №9. – С. 30–37.
8. Кулагин А.С. Немного о термине «инновация» / А.С. Кулагин // Инновации. – 2004. – №7. – С. 56–67.
9. Кириченко Н.В. Генезис наукових поглядів на сутність інновацій у діяльності аграрних підприємств /Н.В. Кириченко // Вісник ОНУ ім. Мечнікова, 2013. – Т.18. – Вип. 3/2. – С. 22-25.
10. Лаврук В.В. Інноваційний продукт у сільському господарстві як результат інноваційного процесу /В.В. Лаврук // Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання. – 2010. – № 5 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/>.
11. Медынский В.Т. Инновационное предпринимательство /В.Т.Медынский, Л.Г.Шаршукова. – М.:ИНФРА-М, 1997. – 230 с.
12. Мельник Л.Ю. Економічна теорія: навч. посібник /Л.Ю.Мельник, А.М.Карпенко//Дніпропетровськ: Наука і освіта, 1998. – 579 с.
13. Попова О.В. Вопросы методологии управления инновационными процессами в АПК /О.В.Попова //Управление общественными и экономическими системами. – 2007. – №1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bali.osu.ru/umc/zj2007_1.php
14. Санто Б. Инновация как средство экономического развития: пер. с венгер. /Б.Санто. – М.: Прогресс, 1990. – 307 с.
15. Уткин Э.А. Инновационный менеджмент /Э.А.Уткин, Н.И. Морозова, Г.И. Морозова. – М.: АКАЛИС, 2011. – 480 с.
16. Фатхудинов Р.А. Инновационный менеджмент: учебник для вузов 5-е изд. /Р.А.Фатхудинов. – СПб.: Питер, 2005. – 400 с.
17. Шайтан Б.И. Инновации в АПК и роль службы сельскохозяйственного консультирования /Б.И.Шайтан //Материалы международной научно-практической конференции «Инновационная деятельность в АПК: опыт и проблемы» (13-14 января 2005 г.). – М., 2005. – С. 206-213.
18. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 398 с.

Одержано 15.09.2014 р.